

ՆՈՐԱՅԱՅՏ ԷԶԵՐ ՄԽԻԹԱՐ ԳՈՇԻ ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆՆԻՑ

Մխիթար Գոշը (մահ՝ 1213 թ.) հայտնի է իր մեծարժեք Դատաստանագրքով, առակներով, խրատներով, վրաց հասցեագրած նշանավոր թղթով, վկայաբանական, ներբողագրական, աղոթագրական երկերով, Երեմիայի մարգարեության մեկնությամբ¹: Բացի վերջինից, մնացյալ բոլոր երկերը հրատարակվել են, իսկ Դատաստանագիրքը², Առակները³ և «Թուղթ առ Վրացիսն յաղագս ուղղափառութեան» երկը⁴ արժանացել քննական հրատարակության և պատմաբանասիրական, իրավագիտական հանգամանալից հետազոտության: Սակայն, ինչպես երևում է, մատենագրական այսօրինակ բազմաժանր գործունեությունն ծավալած եկեղեցական հեղինակը չէր կարող իր խոսքը չասել նաև ճառագրության բնագավառում, որը անբակտելի մասն է կազմում հովվական գործունեության: Այս մտածումին մեզ առաջնորդեց «Գլածորյան համալսարանը և նրա սաների ավարտական ատենախոսությունները» կարևոր աշխատության մեջ ակադ. Լ. Խաչիկյանի հպանցիկ տեղեկատվությունն այն մասին, թե Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարանի թիվ 3276 գրչագիրը բովանդակում է Գոշի «արժեքաւոր եւ ցարդ անյայտ ճառերից ու մեկնություններից»⁵: Գոշի անունով տվյալ ձեռագրում առկա է ճառագրական երեք միավոր: Դրանց քննությունը ցույց է տալիս, որ ինչպես մատենագրական մյուս ժանրերում, ճառերում ևս դրսևորվում է հեղինակի սթափ միտքը, նյութի մեջ թափանցելու և վերլուծելու կարողությունը: Առաջին ճառը՝ «Ասացեալ Մխիթարայ վարդապետի, թէ զինչ է պատճառ մարդեղութեան Բանին Աստծոյ Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի, եւ թէ յարկ էր եղանալ տնաւրիսնութեան խորհրդոյ...», ինչպես կարելի է ենթադրել խորագրից իսկ, ունի դավանաբանական, վարդապետական բնույթ: Ծառի շարադրման պատճառն, ինչպես երևում է, Մխիթար Գոշի օրոք հասարակական որոշ շրջանակներում տիրապետող դարձած այն մտայնությունն էր, թե առանց Բանի մարմնացման և մարդացման նա՝ Աստծո Որդին, գտնվելով երկնքում, կարող էր

¹ Երկերի մատենագիտությունն ու ընդհանուր բնութագիրը տես **Դոկտ. Խ. Համազասպ Ոսկեան**, Մատենագրական քննութիւններ, Վիեննա, 1926, էջ 121-192, **Նորայր եպս. Պողարեան**, Յայ գրողներ, Ե-ժէ դդ., Երուսաղեմ, 1971, էջ 260-262:

² Տես «Մխիթարայ Գօշի Դատաստանագիրք հայոց, իրաւաբանական հետազոտութիւնք հանդերձ ծանօթութեամբք, Վահան Ծ. վրդ. Բաստամեան», Վաղարշապատ, 1880, **Մխիթար Գոշ**, Գիրք դատաստանի, աշխատ. Խոսրով Թորոսյանի, Եր., 1975:

³ Տես Առակներ: Տեքստը ձեռագրերի համեմատությամբ և ներածությունը են. Պիվազյանի, Եր., 1951:

⁴ Տես «Արարատ», 1900, էջ 497-504, 562-568, 1901, էջ 55-61, 121-127 (աշխատ. Կ. վրդ. Տեր-Մկրտչյանի), նաև «Գանձասար», Զ, 1996, էջ 340-402 (աշխատ. Պ. Մուրադյանի):

⁵ **Լեւոն Խաչիկեան**, Աշխատութիւններ, Խ. Ա, հատորը կազմեց Շ. Լ. Խաչիկեան, խմբագիր Պ. Ս. Մուրադյան, Եր., 1995, էջ 242:

այնտեղից իրականացնել տնօրինական իր ողջ գործունեությունը: Ի հավաստումն Աստծո Որդու երկրի վրա, պատմության մեջ ունեցած իրական ներկայության՝ Գոշը վկայակոչում է նրա տնօրինական գործունեությունը փաստող աստվածաշնչական բազում տեղիներ՝ համառոտ վերապատու-նով ներկայացնելով նրա հիմնական դրվագները: Ճառիս աստվածաշնչա-գիտական բաժնին հետևում է եկեղեցու պատմության ընդհանուր շարա-դրանքը: Այստեղ պատմադավանաբանական իրավիճակի ճշգրիտ պատ-կերն է տրված՝ եկեղեցու համար սպառնալիք դարձած հերձվածողների և հերձվածների քրիստոսաբանական թյուր տեսությունների վարդապետա-կան ամփոփ բնութագրումներով (Վալենտինոս՝ †160 թ., Պողոս Սամո-սատցի՝ Գ դ., Սաբել Լիբեացի՝ Գ դ., Փոտինոս՝ †375 թ., Մակեդոն †360 թ., Ապոդինար Լաոդիկեցի՝ †390 թ., Եվտիքես՝ Ե դ., Նեստոր՝ Ե դ., Դուլիանոս Դալիկառնացի՝ †518 թ., Սևերոս Անտիոքացի՝ †542 թ., Լևոն Դռոմեացի կամ Բյուզանդացի՝ †624 թ.):

Ցավոք ճառի բնագիրը, ինչպես երևում է, խաթարված է՝ թերևս նա-խագաղափար օրինակից թերթ ընկած լինելու հետևանքով. «Իսկ Բանն Աս-տուած կուսին Մարիամու» պարբերությանն անմիջապես, անսպասելի ընդ-հատումով հաջորդում է. «Իսկ թէ որ ասիցէ, թե սա յայն իցէ, զորոյ յիշատակ տաւնախմբութեան կատարեմք ի փառս ամենասուրբ Երրորդութեան ի Յու-նուարի ամսոյ...»: Անհասկանալի է մնում, թե ում մասին է խոսքը: Ալեք-սանդրիայի աթոռը 10 տարի զբաղեցրած և մարտիրոսական մահով իր վախճանը գտած հայրապետի մասին ակնարկը ամենայն հավանականու-թյամբ վերաբերում է Պետրոս Ալեքսանդրացուն, որը աթոռակալել է 300-311 թթ.: Նա բանտարկվել ու նահատակվել է Մաքսիմիանոս կայսեր (305-313) և ոչ թե, ինչպես նշված է ճառում, Դիոկղետիանոսի (284-305) հալա-ծանքների ժամանակ: Ժամանակավրեպ է նաև այն տեղեկությունը, թե նա նգովել է Արիոսին, պայքարել նրա հերձվածի դեմ, որովհետև, ինչպես հայտնի է, Արիոսը իր վարդապետությունը առաջին անգամ ձևակերպեց և հռչակեց 318 թ. «Թալեա» (Խրախճանք) երկում այն ներկայացնելով օրվա եպիսկոպոսին Ալեքսանդր Ալեքսանդրացու⁶: Մինչդեռ իրապես նա նգովել է իր բանտակից Մելիտիոս եպիսկոպոսին ընկածների (lapsi) նկատմամբ նրա որդեգրած անհանդուրժողական կեցվածքի, ինչպես նաև՝ մկրտու-թյան ու ցանկալի նահատակության հետ կապված խնդիրների կապակցու-թյամբ⁷: Մյուս կողմից ճիշտ են ճառում բերված այլ տեղեկություններ, որոնք վերաբերում են Ջենոն կայսեր թագավորության ժամանակաշրջանին («Քանզի ի նմանէ մինչեւ զսա ձգեցան ամք իբրեւ ԲԾ աւելի ինչ կամ պա-կաս...»): Ինչպես հայտնի է, Ջենոն կայսրը գահակալել է 474-491 թթ.⁸, «զկնի նահատակութեանց սրբոց վարդանանցն եւ ղելոնդեանց քահանա-յից»: Եվ հիրավի, Պետրոս Ալեքսանդրացուց մինչև Ջենոն կայսեր գահա-կալության շրջանը տևում է գրեթե 200 տարի:

⁶ Տե՛ս Զ. Քյոսեյան, Եկեղեցու հայրեր, վարդապետներ (IV-VIII դդ.), Եր., 2007, էջ 7:

⁷ Տե՛ս Եզնիկ Ծ. վրդ. Պետրոսյան, Դարաբանություն, Ա (Բ-Գ դդ.), Ս. Էջմիածին, 1996, էջ 180-181:

⁸ Այսինքն՝ 17 տարի և ոչ թե, ինչպես նշված է ճառում, ԺԳ (13) տարի:

Մխիթար Գոշի մյուս երկու ճառերը («Վասն խոստովանութեան մեղանաց», «Յաղագս ողորմածութեան եւ աղքատասիրութեան») ունեն բարոյաբանական բնույթ: Ինչպես մյուս երկերում, սրանց մեջ ևս դրսևորվում է հեղինակի ոչ միայն Աստվածաշնչի, այլև հայրախոսական ժառանգության փայլուն իմացությունը: Տեղին պատշաճ նկատելով՝ նա վկայություններ է բերում եվագր Պոնտացու երկերից, Գրիգոր Նարեկացու Մատյան ողբերգությանից⁹, Ներսես Շնորհալու Մատթեոսի Ավետարանի մեկնությունից, ինչպես նաև «արտաքին» իմաստասերների իմաստախոսությունները բովանդակող «Բանք իմաստնոց» ժողովածուներից: Այս ճառերում տնօրինական գործի գրեթե նույն դրվագների վկայակոչումով և դրանց վարդապետական նորորակ արժևորումով աստվածաբան հեղինակը փորձում է լավագույնս նպաստել աղանորդու հոգևոր աճին և քրիստոնեական նկարագրի կայացմանը:

Ճառերը հրատարակվում են ըստ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի թիվ 3276 ձեռագրի, որ միավորներս բովանդակող մեզ հայտնի միակ գրչագիրն է: Այն ժողովածու է՝ ընդօրինակված 1640 թ-ից հետո: **Թերթ՝ 498: Նյութ՝ թուղթ: Մեծություն՝ 19x13.5: Գրություն՝ միասյուն: Գիր՝ նոտրգիր: Տող՝ 33: Բնագրերը՝ թ. 35ա-44ա¹⁰:**

ՀԱԿՈՐ ԲՅՈՍԵՅԱՆ

ԱՍԱՑԵԱԼ ՄԽԻԹԱՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ, ԹԵ ԶԻՆՉ Է ՊԱՏՃԱՌ ՄԱՐԴԵՂՈՒԹԵԱՆ ԲԱՆԻՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՏԵԱՌՆ ՅԻՍՈՒՄԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ, ԵՒ ԹԵ ՅԱՐԿ ԷՐ ԵՂԱՆԱԼ ՏՆԱԻՐԻՆՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՐԴՈՅ, ՈՐՊԷՍ ԵՒ ԼԻՆԵԼՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՐԱԾՈՑԱ, ԶԻ ԿԱՏԱՐՈՒՄՆ Ի ՀԱՆԴԵՐՉԵԱԼՆ ԵՒ Ի ՄՇՏՆՋԵՆԱԲՈՐՆ ՈՒՆԻ, ԵՒ ՈՉ ՈՐՊԷՍ ՈՄԱՆՔ ԱՍԵՆ ԹԵ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆՔ ԳՈՅՐ ՄԻԱԾՆԻ ՈՐԴԻՈՅ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՅԵՐԿԻՆՍ ՅԵՐԿԵՑ ԳՈԼՈՎ ԵՒ ԱՆՈՒՄՍ // (35 թ) Ի ԱՍՈՐԻՆՍ ՀՐԱՇԱԳՈՐԾԵԼ ԱՌԱՆՑ ԱՅՆՐ ԱՍԵՆԱՅՆԻ, ԶՈՐ ՅԱՇԽԱՐՅԻ ԿԱՏԱՐԵԱՑ*

Առաջին բարի բնութեամբ եւ պատճառ բնաւին եղելոց զԱստուած եւ զՏեր իմացաք գոլ զվարիչն ամենայն արարածոց՝ հաճի ընդ նուէրս Հաբէլի որպէս ինքն պատարագեցաւ ի հաշտութիւն Հաւր իւրոյ երկնի նորա: Հարցանէ եւ Կայենի, որ՝ «Ո՞ւր է Հաբէլ եղբայր քո» (Ծննդ. Դ 9)՝ յապաշաւանս զղջման զնա ածելով, որում եւ ներումն գթութեանց առ իմն գոլով սակս մեղացն յանցանաց կանաւ անգիտանայր իմաստութիւն Հաւր, ըստ որում. «Ո՞ւր ես, Ադամ», եւ կնոջն՝ «Զի՞նչ գործեցեր զայդ» (Ծննդ. Գ 9), իսկ ի նորումս. «Զի՞նչ անուն է քո» (Մրկ. Ե 9) եւ «Քանի՞ ամբ եմ, յորմէ հետէ այդ եղել դմայ»: Արկանէ ի միտս Ենովսայ, զի յուսացաւ կոչել զանուն

⁹ Ի դեպ, Մխիթար Գոշը Ղատաստանագրքում ևս օգտագործել է Գրիգոր Նարեկացու Մատյանը (տե՛ս **Հ. Ղ. Միրզոյան**, Նարեկացու լեզվական ազդեցությունը հետագա դարերի մատենագրության վրա, «Նարեկացիագիտական հետազոտություններ (հոդվածների ժողովածու)» գրքում, Եր., 2010, էջ 287-288):

¹⁰ Նկարագրությունն ըստ՝ Ցուցակ ձեռագրաց Մաշտոցի անվան Մատենադարանի, կազմեցին Օ. Եգանյան, Ա. Զեյթունյան, Փ. Անթարյան, խմբագրությամբ Լ. Խաչիկյանի, Ա. Մնացականյանի, Եր., 1965, էջ 978-979:

* Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ձեռ. 3276, թ. 35ա-37բ:

Տեառն Աստուծոյ՝ յուսալով յԱրարիչն արարածոց (տե՛ս Ծննդ. ԺԳ 4), թէ որպէս սակս յանցանացն տարագրութեան արտաքս անկան ի փառակենցաղ դրախտէն: Փոխադրէ զԵնովք յանմահութիւն առհաւատչեա եւ գրաւ կենդանութեան անմահական կենացն, որոց պահեն զպատուիրանս նորա, զի յառաջ քան զփոխելն նորա վկայեցաւ հաճոյ լինել Աստուծոյ: Խաւսի ընդ Նոյի զարդարութիւն գործոց նորա, յուշ առնէ նմին եւ գլանցանս ամբարշտացն: Երեւի մեծ նահապետին Աբրահամու յաշխարհին քաղդէացւոց, հրաւեր տայ նմա ելանել եւ գալ յերկիրն Պաղեստին աւիրնական վերնոյն Երուսաղէմի, զոր խոստացաւ տալ նմա եւ որդւոց նորին: Խնդրէ ի նմանէ եւ զԻսահակ սիրելեացն ինքեան ի զոհ պատարագի, որպէս եւ նոյն ինքն մատեաւ Զաւրն երկնաւորի պատարագ կենդանի: Յուցանէ եւ զինքն մեծահրաշ տեսլեամբ սրբոյն Յակոբայ հաստատեալ ի գլուխս սանդղոյ աւրինական այնմ, որ ի Խաչին բարձրացեալ: Ծանուցանէ նմա դարձեալ եւ զինքն գաւտէմարտութեամբն նշանական նորոյ խառնուածոյն, որ ի յառեցեալն ի Կուսէն միացաւ սքանչելի խառնուածով եւ անշփոթելի միութեամբ: Վաճառեալ Յովսէփայ յԵգիպտոս ի տան ներքինապետին փարաւոնի եւ յայտնէ նմա զտեսիլս երազոյ թագաւորին, լցուցանէ սովալ զնոսա հացիւ որպէս ինքեամբ զընդհանուր անձինս հաւատացելոց հացիւն կենաց, որ իջանէ յերկնից// (ՅԵա) եւ կեանս տայ աշխարհի: Վկայէ մեծի ճգնաւորին Յոբայ. զհանդէս բարեպաշտութեան գործոց նորա յայտնէ թշնամւոյն: Փրկէ եւ զՄովսէս ի ջուրոց հեղձականին՝ սնուցեալ զնա ի տան փարաւոնի: Կերակրէ զնոսա յանապատին մանանայիւ զամս Խ (40) զինքեան կուսածին եւ անապական մարմին տպաւորեալ, որ կեանս անմահականս տայ ճաշակողացն զնա: Յաջորդէ ընդ Մովսիսի զՅետու որդի Նաւեայ անուանակիր ինքեան, եւ մեծագոյն հրաշից ներգործաւ: Զաւրացուցանէ եւ դատաւորս ոմանս դատել զԺողովուրդս իւր արդար, զի ինքն է դատաւոր ճշմարտութեան՝ նստեալ յաթոռ դատաւոր արդարութեան, զի ասէ. «Ճանաչի Տէր առնուլ զդատաստանս» (Սղմ. Թ 17) եւ ըստ ինքեան, ոչ եթէ Զայր: Ընտրէ եւ զԴաւիթ որդի Յեսսեայ զագգէ Յուդայ աւծմամբ իւրոյն ի ձեռն մարգարէին Սամուէլի թագաւոր ի վերայ ցեղիցն Իսրայէլի: Պայազատէ եւ զաթոռ իշխանութեան նորա առ ի հաւրէն սեփականեալ Սողոմոն անուն հաղաղութեան՝ նմանութեամբ Որդւոյն Աստուծոյ, զի նա է խաղաղութիւն մեր, որ արար զերկոսին մի: Բժշկէ եւ զմեծն Եզեկիայ յախտից հիւանդութեանց նորա՝ կեանս երից հնգից ամաց շնորհելով թագաւորին (տե՛ս Ես. ԼԸ): Եսայիաս որդի Ամովսայ իմանալի աչացն նկատմամբ տեսեալ զՈրդին Աստուծոյ նստեալ յԱթոռ բարձրութեան եւ վերացելոյ եւ զդասս վեցթեւան սերովբէից շուրջ զարքունական Աթոռովն, որք զերգս եռահիսակս սրբողաց ձայնիւ երգէին նմա, եւ զխորհուրդ սրբոյ եւ մեղսաքաւիչ Պատարագին հրեղէն կայծականց նմանութեամբ ի վերայ եղեալ հրեղէն սեղանոյ, ուստի եւ մատուցաւ սպասաւորութեամբ սերովբէին ունելեաց կարաւտացեալ ի բերան մարգարէին առ ի մաքրութիւն շրթանց նորա (տե՛ս Ես. Զ 6): Եղիաս մաքուր կուսութեամբ զանմարմնոց հրեղինաց յինքեան բերելով զվարս՝ նմանութեամբ այնմ, որ զկուսական մեծարեաց ծնունդ: Եղիսէէ նորին հոգւոյն զաւրութեամբ արուեստու եւ նշանս բազմաւրինակս ներգործեալ ծնունդս ամբարշտաց սատակմամբ եւ

զդառն որակութիւն ջրոյն Երիքովի ի քաղցրութիւն փոխարկեալ արկմամբ աղին ի նմա (տե՛ս Դ Թագ. Բ 19-22): Երեմիա կու// (36բ) սութեամբ մաքրականաւ, որում եւ ոմանք ի գալստեան նորոյ փրկութեանս զՏեր Յիսուս նմանեցուցանէին, զոր մինչ չեւ զստեղծանելն յորովայնէ գիտէր զնա (տե՛ս Երեմ. Ա 5): Եզեկիէլ իմանալի մտացն տեսութեամբ ի վերա Քոբար գետոյ կառս զարման[ալի] յաւրինմամբ, յորում եւ դէմք քառակերպեան կենդանեացն (տե՛ս Եզեկ. Ժ): Երեք մանկունք յԱտրեստանի, որ կապեալք անկան ի հուր հնոցին, ուր եւ տեսութեան արժանի եղեն Որդւոյն Աստուծոյ (տե՛ս Դան. Գ 51): Դանիէլ այն ինչ ի մանկական տիոց մինչեւ ի կատարումն կենաց իւրոց արժանաւոր գտեալ ի մարգարէութեան շնորհի, զծնունդ մարդացելոյ Բանին Աստուծոյ Կուսէն Մարիամու, որ ի Յոզուոյն Սրբոյ վէմ ի լեռնէ առանց ձեռին հատեալ (տե՛ս Դան. Բ 34)՝ մաքրական եւ անապական ծննդեամբ ծանոյց: Միքիաս իբր մատամբ իմն ցուցանէ ազդեալ ի Յոզուոյն Սրբոյ զտեղի ծննդեան մարդացելոյ Բանին Աստուծոյ Յաւր. «Դու Բեթղեհէմ յերկիր» (Միք. Ե 2): Յովնան ինքեամբ արինակէ զթաղումն Փրկչին Յիսուսի ի նոր գերեզմանի անապական մարմնով, եւ զյարութիւն եռարեայ: Չաքարիաս զգալուստն Տեառն Յիսուսի նստեալ յաւանակի նորոյ Աւետարանէ նոր Սիոնի (տե՛ս Չաք. Թ 9): Յովհաննէս մեծ ի ծնունդս կանանց կարապետ եւ նախընթաց գալստեան Որդւոյն Աստուծոյ, հնոյն մովսիսական արինաց լրումն եւ նորոյս փրկութեան սկիզբն ի նմանէ սկսեալ աւետեալք հրեշտակապետին:

Իսկ Բանն Աստուած, Որդին Միածին, Յաւր եւ Յոզուոյն կամաւորութեամբ աւետեալք հրեշտակապետին Գաբրիէլի իջեալ յարգանդի Կուսին Մարիամու: Իսկ թէ որ ասիցէ, թէ սա նայն իցէ, զորոյ յիշատակ տաւնախմբութեան կատարեմք ի փառս ամենասուրբ Երրորդութեան ի Յունուարի ամսոյ զկնի Յայտնութեան աւուրց Ը (8) արեւիցն. այն որ զընթացսն մարտիրոսութեամբ կատարեաց ի Քրիստոս՝ կալեալ զաթոռ եպիսկոպոսութեան սրբոյ աւետարանչին Մարկոսի յԱղեկսանդրեայ զամն Ժ (10), ասեմք, թէ ոչ սա նայն իցէ, զի էր նայ յաւուրս Դեոկրետիանոսի կայսր հռոմոց. այն, որ նզովեաց Արիոս եւ ընդ բանիւ կապանաց արար զնա վասն չար հերձուածոյն, որ զմիութիւն բնութեան Սուրբ Երրորդութեան աւցտեալ եւ բաժանեալ ասաց եւ զՈրդին Աստուծոյ՝ արարած եւ ոչ յԱստուծոյ Յաւրէ ծնունդ եւ զՅոզին Սուրբ ստացական եւ զկնի ժամանակի // (37ա) գոյացեալ: Քանզի ի նմանէ մինչեւ զսա ձգեցան ամք իբրեւ ԲԳ (200) աւելի ինչ կամ պակաս, զի էր սա ի ժամանակս Չենոնի կայսեր, որ թագաւորեաց ի Կոստանդիանապալիս ամս ԺԳ (13), եւ զկնի նահատակութեանց սրբոց վարդանանցն եւ դեւոնդեանց քահանայից: ՉՄակեդոն, զի զՅոզին Սուրբ խոնարհագոյն ասէ քան զՈրդի, եւ ոչ Տեր եւ փառակից, այլ՝ ծառայ եւ սպասաւոր եւ ի թիւ անկեալ ընդ հարկաւոր ոգիսն: ՉՍաբէլ Լիբեացի, զի զմի եւ զնոյն ասէ Յայր եւ Որդի եւ Յոզի Սուրբ, եւ ոչ երիս անձինս խոստովանի: ՉԱրիոս դարձեալ զի զմիութիւն բնութեան Սուրբ Երրորդութեան յերիս անձինս բաժանեալ ասաց: ՉՍոփրոն, զի ազդումն իմն ասաց առ Կոյսն եկեալ եւ ոչ անձնաւոր զարութիւն: ՉՅուլիանի, զի առ աչաւք ասաց զտեսչութիւն Քրիստոսի: ՉՎաղենտինոս, զի երկու որդիս խոստովանի եւ զմարմին յերկնից խոստովանի զՔրիստոսի: ՉԷբիանոս, զԹեոտիդոս, զԱ-

րամեսկոս, զՍամոսատցին, զՄա[ր]կեղոս, զՓոտինոս, զՆեստոր, որք մերկ մարդ ասացին ի Կուսէ ծնեալ զՔրիստոս իբր բնակութիւն իմն Աստուածութեան յի նմանութիւն մարգարէիցն: ՉՍեւերոս, զի ի ծննդենն մինչեւ գարութիւն ապականեցաւ ասաց զմարմին Քրիստոսի՝ անփառաւոր, անկատար, բայց ի յարութեան փառաւորեցաւ եւ կատարեցաւ: ՉՅուլիանոս, զի առանց մարդկային մտաց ասաց զմարմինն Քրիստոսի: ՉԱպաւղիմար, զի առանց մարդկային ոգւոյ ասաց զտնաւրէնութիւն Քրիստոսի փոխանակ ոգւոյ եւ մտաց զԱստուածութիւն ասէ, թէ նա ընդ մարմնոյն խառնեցաւ միայն: ՉՍոփրոն դարձեալ, զի առանց մարդկային շնչոյ ասաց զներմարդկութիւն Քրիստոսի: ՉՓոտինոս, զի Մարիամայ ասաց զսկիզբն Աստուածութեան Քրիստոսի: ՉՊանդոքոս, զի զԲանն յեղեալ ասաց ի մարմին եւ մի բնութիւն նորա: Չառաջիկն Եւտիքէս, զի յերկնից բերեալ ասաց զմարմին Քրիստոսի եւ մի բնութիւն նորա: Չերկրորդ՝ Եւտիքէս, զի ասաց, թէ յառաջ քան զԿոյսն մարմին անստացական էր ընդ Բանին, եւ յերկնից ասաց զմարմինն բերեալ, եւ ընդ մէջ Կուսին որպէս ընդ խողովակ անցեալ ասաց: ՉՂեւովն //(37բ) Յռովմայեցի, զի անճառ միութիւն Բանին Յաւր ի յերկուս բաժանեալ ասաց, եւ երկու ներգործութիւն կրից զոլ ի նմա: Չանաւրէն Ժողովն Քաղկեդոնի, որք հաւանեալ հայիոյութեան Տաւմարին, երկուս բնութիւնս ասացին միութեան Քրիստոսի Աստուծոյ, եւ երկաքանչիւր բնութեանցն առանձին ներգործութիւնս կրից՝ զբարձրագոյնն Աստուածութեան եւ զնուաստական մարդոյն վարկանելով:

ՆՈՐԻՆ ՄԻՒԹԱՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԱՍԱՑԵԱԼ ՎԱՍՆ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԵՂԱՆԱՑ*

Ճշմարիտ եւ հաւաստի է սահմանս խոստովանութեան մեղանաց եղելոց, զոր ի Տիառնէ մերմէ Յիսուսի Քրիստոսէ լուաք. այն, զոր ասացն. «Եթէ մեղիցէ եղբայր քո, սաստեա նմա, եւ եթէ ապաշխարիցես, թող նմա» (Ղուկ. ԺԵ 3): Այլ քանզի բազմապիսի է անուն խոստովանութեան. նախ՝ դաւանութիւն Սրբոց Երրորդութեան՝ ճշմարիտ եւ ուղղափառ խոստովանութեամբ յերիս անձնաւորութիւնս դիմաց որոշեալ առանց միութեան սահմանի: Երկրորդ՝ ամենայն եղանակինք յարարածոցս բանականաց եւ անբանից, կենդանեաց եւ շնչականաց, նույն եւ անշնչից ոմանց, որք յայտնեն զփառս արարչական զաւրութեան նորա, յորմէ ստեղծագործեալք եղեն ըստ իւրաքանչիւր սահմանադրութեան, քանզի եւ այս խոստովանութիւն է եւ յայտնութիւն փառաց անեղին Աստուծոյ, ըստ որում. «Երկինք պատմեն զփառս Աստուծոյ եւ զարարածս [ձեռաց նորա պատմէ հաստատութիւնն]» (Սղմ. ԺԸ 2): Իսկ զի՞նչ վասն հրեղինացն դասուց, որք յարագուարճ բերկրանաւք զերզս աւրինութեան իմանալի աւրինական մատուցանեն այնմ, որ բնակեալն է ի լոյս անմատոյց: Իսկ ըստ երրորդ յեղանակին յորժամ զծածուկս մեղանաց խորհրդոց բանից եւ գործոց եղելոց հաճութեամբ կամաց յայտնենք տեսաւղին Աստուծոյ, որ քննէ զծածուկ խորհրդոց եւ սրտից մերոց: Եվ քանզի խոստովանութեան սահման էր այն, որ վասն նախաստեղծիցն յետ յանցանաց պատուիրանին, որոց հարցա-

* Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ձեռ. 3276, ք. 37բ-40ա:

Անբարեբարը Աստուած ի գոյունն ապաշաւանաց ածել զնոսա, յորս անգիտացեալ ոչ կարացեալ զիրաւացին ընտրել զարժանին տալ պատասխանի, քանզի անգիտաբար ոմն զկինն ասաց եղեալ պատճառ յանցանացն, իսկ կինն՝ զպատրանս աւծին:

Խոստովանութիւն էր եւ արդարոյն Աբելի զպատարագս //(38ա) ընծայիցն հաճոյիցն Տեառն մատուցանել, յոր հայեցեալ Աստուծոյ ի նա եւ ի պատարագս նորա, որով եւ վկայեցաւ իսկ արդար լինել:

Խոստովանութիւն էր արիմակ եւ վիրագին (չիք՝ ՆՅԲ) այն Կայենն զանբերելոյ չարիսն զործելոյ յանդգնաբար ի «սպանունն եղբարն յաւժարեալ, յետոյ հարցանէ անոխակալն եւ բարեբար Աստուած. «Ո՞ւր է Յաբել եղբայրն քո»՝ կամեցեալ ի յապաշաւանս յանցանացն ածել զնա: Իսկ նա խստութեամբ արար ընդդէմ պատասխանի. «Ոչ գիտեմ, միթէ՞ պահապան իցեմ եղբարն իմուն» (Ծննդ. 7 29):

Խոստովանութիւն էր եւ Ենովսայ նահապետին, զի «յուսացաւ զանուն Տեառն Աստուծոյ» (Ծննդ. 7 26, Ծննդ. է 1) յոյս դիւրիւն առ Աստուած ունելով անդդէմ ի դրախտն ժառանգութիւն, յորմէ անկան ստունգանելով պատուիրանին:

Խոստովանութիւն էր եւ Ենովքայ, զի յանցանս նախնւոյն ինքեան համարեալ ընդ նորա յանցանացն յապաշխարանսն զուրացաւ Յաւատոյն պնդութեամբ:

Խոստովանութիւն էր եւ արդարոյն Նոյի. արդարութեամբ զործեաց պանծացեալ, եւ այն իսկ վկայութեամբ Տեառն Աստուծոյ. զի «զքեզ արդար յազգիդ յայդմիկ» (Ծննդ. է 1):

Խոստովանութիւն էր մեծին Աբրահամու, զի անսաց հրամանաց Տեառն Աստուծոյ ելեալ յերկրէ ժառանգութեան իրոյն յերկիր աւետեաց հասանել՝ նշանակ վերնոյն Երուսաղեմի, զոր եւ ժառանգեաց հաւատոյն արդարութեամբ:

Խոստովանութիւն էր եւ սրբոյն Յակոբայ իմանալի տեսլեամբ սանդղոյն (տե՛ս Ծննդ. ԻԸ 12-17):

Խոստովանութիւն էր եւ մեծ ճգնաւորին Յոբայ՝ գերազանց համբերութեամբ յաղթող եղեալ աներեւոյթ թշնամւոյն:

Խոստովանութիւնս սովորեցաք կոչել «Տեսցեն զգործս ձեր բարիս եւ փառաւորեսցեն զՅայր ձեր, որ յերկինս է» (Մտթ. Ե 16):

Խոստովանութիւն էր եւ Մովսիսի. այն, որ նախամեծարն ի մարգարէս հեզութեամբ հոգւոյ առաւելեալ քան գոյրունս ի մարդկանէ, զի վասն յանցանաց ապերախտին Իսրայելի՝ զաւուրս երից քառասնից պահելով սրբութեամբ զքաւութիւն մեղաց նոցին ի Տեառնէ խնդրելով:

Խոստովանութիւն էր Եհարոնի եւ Մարիամու, զի ոմն վասն յանցուցանելոյ զԻսրայել երկրպագութեամբ որթուն ծուլելոյ եւ ոմն սակս բամբասանաց մեծին Մովսիսի պատուհաս ի Տեառնէ ընկալան, իսկ նորին միջնորդութեամբ, որ եւ բարեխաւս առ Աստուած եղեալ զմեղանս յանցանաց նոցին ինքեան համարելով զքաւութիւն մեղաց ի Տեառնէ ընկալան եւ յառաջինն //(38 բ) հաստատեցան ի պատիւ փառաց:

Խոստովանութիւն էր եւ Յեսուայ որդւոյ Նաւեա պաշտպանէին Մովսիսի ի հանդէս բարեպաշտութեան ճոխացեալ առաքինութիւն արգասիւք

քան զբազումս, այլ եւ կուսութեամբ մաքրականաւ անուանակիր Փրկչին մերոյ Յիսուսի: Իսկ եթէ Աքայ Չարմեան եւ Սաւուղ Կիսեան, եւ Յուդայ Սիմոնեան զսահման խոստովանութեան յանձինս ընկալան «մեղայ» ասելովն եւ ի փրկութիւն Տեառն ոչ վայելեցին: Չայս Գրիգորի վարդապետին մեծի Նարեկացոյ հռետորի յայտնեալ է զպատճառ իրին, զի ասէ. «Ակամայիցն բռնադատելոց ոչ է կատարեալ սէր, ուստի եւ՝ ոչ բովանդակապէս փրկութիւն»*:

Խոստովանութիւն էր եւ մեծին Դաւթի յետ յանցանացն եւ մեղանցն գործելոյ: Գալով մարգարէին առ նա յերեսացն Աստուծոյ յանդիմանութեան արինիւ եւ զծածուկս մեղացն եղելոյ իմաստութեամբ յայտներ նմա:

Խոստովանութիւն էր եւ Սողոմոնի յետ խոտորելոյ յաստուածային արինացն ի պաշտաւն ստապատիր կռոցն խոնարհեալ անգիտութեամբ մտաց եւ ապա բազմահոսան արտասուաւք հաւրն գերազանցեալ կրից զքաւութիւն յանցանացն ի Տեառնէ ընկալեալ՝ հիմն յուսադրութեան եղեալ մեղուցելոց անձանց խոստովանութեամբ եւ հառաչանաւք դարձեալ ի նոյնն հասեալ եղեւ յարդարութիւն մաքրութեան, ըստ խնամոց բարերարին Աստուծոյ:

Խոստովանութիւն էր եւ թագաւորին Մանասէի՝ կապեալ երկաթիւք ի տան բանտին զբազմութիւն անարեւնութեան իւրոյ, զոր մեղաւն առաջի Տեառն յայտնեալ տեսողին ամենայնի: Մեծն Եսայիաս զսոյն ասետէ երկիւղածոյ Տեառն. «Ասա դու նախ զանարեւնութիւնս քո, զի արդարասցիս» (Եսայի ԽԳ 26), եւ այս ծրիւք պարգեւաց ողորմածին Աստուծոյ, եւ թէ՛ «Յորժամ դարձցիս եւ յոգւոց հանցես, յայնժամ գիտասցես, թէ ուր իցես» (Եսայի L 15):

Հանգոյն սոցին եւ Եղիաս յետ կապելոյն զերկինս վասն պատուհասի ամբարշտացն պաղատանս աղաւթից առ Տէր մատուցանէր ի նմանէ տեղալ անձրեւոյն առ ուրացաւոցն դարմանս, որում եւ լուաւ ողորմածն Աստուած անտես արարեալ զյանցանս մեղանաց նոցին:

Սահմանաւ խոստովանութեան եւ Նէեման ասորի բուժեալ յախտից իւրոց ջուրբն Յորդանանու: //(39ա)

Զի՞նչ եւ մարգարէն Յովնան, զի զխրատ պատուհասի ընկալաւ ի Տեառնէ յորովայն վիշապին ըմբռնելով, ուստի եւ պաղատանս ուժգին գոչմամբ առ Տէր մատուցանէր՝ խոստովանելով զգործս մեծամեծս աստուածային հրաշակերտիցն:

Պայմանաւ խոստովանութեան եւ երեք մանկունքն ի մէջ հրոյն բորբոքելոյ առ Տէր աղաղակէին ընդ յանցանաց մեղուցելոց ազգին. «Անարինեցաք յանցեաք ապստամբեցաք», եւ թէ՛ «Ոչ գոյ մեզ ժամ բանալ զբերան», քանզի այսպէս ունի խոստովանութեան բան՝ փրկել զոգիս մեր ի հրոց տանջանաց յանշէջ գեհենոյն: Այլ եւ Դանիէլ մարգարէն. «Մեղաք, անարինեցաք եւ ապստամբեցաք եւ խոտորեցաք ի պատուիրանաց քոց եւ յիրաւանց քոց» (Դան. Թ 5): Քանզի ըստ աղաւթից խոստովանութեան իւրոյ, ազատութիւն եղեւ ժողովրդեանն ի բռնութենէ ծառայութեան՝ յերկիր աստեաց ժամանեալք: Եւ քանզի որպէս ի հնումն առաւել եւս ի նորումնս այս կարգ խոստովանութեան պայծառացեալ եղեւ:

* Բան Իէ, դ., տեսն Քնն. բնագ., եր., 1985, էջ 350, տող 53-54:

Խոստովանութիւն էր զկնի մարմնացելոյ Բանին Աստուծոյ, զի առաքել առ ի Տեառնէ Կարապետն Յովհաննէս «ձայն բարբառոյ յանապատի» (Եսայի Խ 3, Յովհ. Ա 23) եւ նախընթաց գալստեան Որդւոյն Աստուծոյ քարոզել մկրտութիւն ապաշխարութեան ի թողութիւն մեղաց:

Խոստովանութիւն էր եւ բորոտին յետ իջանելոյն ի լեռնէ անտի Տեառն Յիսուսի ասաց ցնա. «Տէր եթէ կամիս կարաւոլ ես զիս սրբել» (Մտթ. Ը 2, Մրկ. Ա 40, Ղուկ. Ե 12), եւ իսկոյն յախտէն սրբեցաւ:

Խոստովանութիւն էր հարիւրապետին՝ հաւատացեալ ի Տէր մեր Յիսուս Բրիստոս, զոր ասաց. «Տէր չեմ բաւական, եթէ ընդ յարկաւ իմով մտցես, այլ ասա բանիւ» (Մտթ. Ը 8):

Խոստովանութիւն էր եւ զոր առաքելականացն դասուց աւանդեաց Տէր մեր Յիսուս Բրիստոս՝ ճշմարտութեամբ հաւատալ ի նա. այն զոր ասաց. «Ամենայն որ խոստովանի [զՅիսուս Բրիստոս մարմնով եկեալ յԱստուծոյ է նա]» (Ա Յովհ. Դ 2):

Խոստովանութիւն էր եւ կնոջն պորճնկի առ ոտսն Տեառն ապաստան եղեալ լայր եւ արտասուաւք սկսաւ թանալ զոտս նորա: Ըստ որում եւ միսուն կնոջն, զի յախտից արեանն ողողեալ լինէր, սակայն հաւատոյն պնդութեամբ ի քղանցս մերձեցեալ առջացաւ:

Խոստովանութիւն էր եւ երկուց կուրացն, զի հայցէին ի Տեառնէ տեսանել զլոյս կենաց: Գունակ սոցին եւ որք ի ճանապարհին աղաղակէին. «Յիսուս Որդի Դաւթի, ողորմեաց մեզ» (Մտթ. Ի 30):

Խոստովանութիւն էր եւ վիմին Պետրոսի, զոր սեռն սիրով առ Տէրն ունէր. «Դու ես Բրիստոս Որդի Աստուծոյ կենդանւոյ» (Մտթ. ԺԶ 16, Ղուկ. ԺԵ 18), վասն որոյ ի նմանէ գովեցաւ՝ երանութեան եղեալ արժանաւոր: // (39 բ) եւ զայս վասն խնդրելոյ ի Տեառնէ թողութիւն մեղաց եղբարն յանցաւորի ասաց, այլ եւ թողուլ յուրաքանչիւր ի սրտից զյանցանս եղբար իւրում:

Խոստովանութիւն էր մաքսաւորաց եւ մեղաւորաց, զի մերձ առ բժիշկն ոգւոց ախտացելոց նստէին լսել զբան վարդապետութեան նորա առ ի բաժանումն ախտից:

Խոստովանութիւն էր եւ անառակ որդւոյն, զի ասաց. «Յայր, մեղայ յերկինս եւ առ[աջի քո]» (Ղուկ. ԺԵ 18):

Խոստովանութիւն էր եւ մաքսաւորին զղջացելոյ, զի կայր մեկուսի եւ չկամէր զաչսն ընդ յերկինս ամբառնալ (տե՛ս Ղուկ. ԺԸ 13):

Խոստովանութիւն էր եւ Ջակքեայ մաքսաւորին, զի ասաց. «Տէր ահա զկէս իմոց տաց աղքատաց, եւ եթէ զոք զրկեցի, հատուցի» (Ղուկ. ԺԹ 8):

Խոստովանութիւն էր եւ աւազակին, զի ասաց. «Մեք յիրաւի պատժիմք եւ առնումք զհատուցումն, եւ սա ապիրատ ինչ ոչ գործեաց», եւ ասաց Յիսուսի. «Յիշեա զիս Տէր, յորժամ գաս» (Ղուկ. ԻԳ 42):

Իսկ զի՞նչ վասն Պետրոսի. զի ըմբռնեալ յուրացութեան (ձեռ.՝ յաւրացութեան, Եբր. Ժ 23), յետ որոյ ի միտս եկեալ, ելեալ արտաքս, ելաց դառնապէս, թողութեան արժանաւոր եղել ի Տեառնէ:

Խոստովանութիւն էր եւ երջանկին Պաւղոսի եւ Շիղայի, զի ի մէջ զիշերի կային եւ աւրինէին զԱստուած, որով արձակեցան ի բանտից կապանաց եւ զբանտապետն փրկութեամբ հաւատոցն զիեթանոսացն:

Որպէս եւ այլուր բազումք ի հաւատացելոցն գային եւ խոստովան լինէին եւ պատմէին զգործս իւրեանց սրբեալք ի մեղաց դառնային ուրախութեամբ սրտից: Այսպէս եւ զճնարիտ դաւանութիւն Որդւոյն Աստուծոյ խոտովանութեան անուամբ նշանակէ, վասն որոյ ասէ. «Պինդ կալցուք զխոստովանութիւն անշարժ յուսոյն, զի հաւատարիմ է [որ խոստացան]» (Եբր. Ժ 23): Իսկ զի՞նչ] առաքեալն Յակոբոս. «Խոստովան լերուք միմեանց զմեղս, եւ աղաթս արարէք ի վերայ միմեանց» (Յակ. Ե 16): Եւ «Եթէ ոք մոլորեսցի ի ճշմարտութեան ճանապարհէ անտի, եւ դարձուցէ զնա, զիտասցէ, զի որ դարձուցանէ զմեղաւորն ի մոլորութեան ճանապարհէ իւրմէ, փրկեսցէ զոգի իւր ի մահուանէ եւ ծածկեսցէ զբազմութիւն մեղաց» (Յակ. Ե 19): «Եթէ ասիցենք մեղս ինչ ոչ ունինք՝ զանձինս խաբենք եւ ճշմարտութիւն ի մեզ ոչ գոյ» (Ա Յովհ. Ա 8): «Եւ եթէ ասենք՝ ոչ ինչ մեղաք, սուտ առնենք զնա եւ Բան նորա ոչ է ի մեզ» (Ա Յովհ. Ա 10): Բայց եթէ ճշմարտութեամբ [..] զբազմութիւն սխալանացն, զոր ստութեամբ յանցանենք տարածենք առաջի Տեառն Աստուծոյ՝ ճշմարիտ եւ արդար զնա խոստովանելով, ըստ ճշմարտութեան բանիցն ասացելոց, զոր եւ վկայեաց եւ գործոց մերոց: Քանզի ասէ. «Յորժամ հեթանոսք, որ զաւրէնս ոչ ունին, բնութեամբ զաւրինացն գործիցեն, նոքա որ զաւրէնս ոչ ունին անձանց իսկ [են արեւնք]» (Յռովմ. Բ 14): //(40ա) Ըստ որում Թեոդիմոս ասէ. «Նման են մեղք դարմանողի արգելողի ի մէնջ զբարերարութիւն Աստուծոյ»: Իսկ Պեղիտարքոս. «Ոչ հոտ ընդ հանդերձից պարտ է ժողովել ի մի տախտակս եւ ոչ չարութիւն յերկար ժամանակաւ՝ ի սրտի»: Արիստոտել ասէ. «Ոչ արտաքուստ յանմեղէն կացուցանէ զանձն իւր, որ զիւր մեղսն հեզաբար խոստովանի»: Իսկ Դիմոսթենէս ասէ. «Ախտք մարմնականք ոչ գովելով եւ ոչ թաքուցանելով ողջանան, այնպէս եւ ոչ մեղքն առանց խոստովանութեան, այլ պատմելով ի ցոյցս բժշկաց»: Պիլաթոս ասէ. «Չմեղս քո մի՛ փութասցիս ծածկելով բանիւք, այլ խայտառակութեամբ յանդիմանաբար բժշկել»^{**}:

Եւ արդ, քանզի բազմացուցաք զայս պայման բանի խոտովանութեան վկայութեամբ բանից աստուածայնոց մատեանի առ ի հաստատուն եւ ճշմարիտ ցուցանել զիրին կերպարան աշակերտելոց բանին ճշմարտութեան:

**ՆՈՐԻՆ ՄԵԻԹԱՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ
ՅԱՂԱԳՍ ՈՂՈՐՄԱԾՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՂՔԱՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ *****

Ձողորմածութեան զդիտաւորութիւն բազմադիմի իմացաք գոլ, եւ յիրաւի իսկ, վասն զի կցորդէ նա անուան մեծին Աստուծոյ: Եւ արդ, զսահման սիրոյն ընթացից, յորմէ ողորմածութեան հանդէս յոգնամեծար իմացաք գոլ: Նահապետն մեծն Աբրահամ սիրեցեալ եղեւ յԱրարչէն ամենայն եղելոց գոյից: Անմարմին Բանն իբր մարմին եղեալ կերակրիւր ի սեղանոյ

^{*} 1 բառ անընթեռնելի:
^{**} Բացի Թեոդիմոսի ասույթից՝ մնացյալը տես «Բանք խրատուց նախնի իմաստասիրաց», «Սուփերք հայկականք», Ա, Վենետիկ, 1853, էջ 52-53:
^{***} Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ձեռ. 3276, ք. 40ա-44ա:

նորին: Այսպես Իսահակ եւ Յակոբ զգուք մարդասիրութեան առ բազումս ցուցանէին: Ղովոս ի մէջ ամբարշտացն բնակեալ հեռի եղեալ ի գործոց նոցին. վասն որոյ ընդ հիւրընկալութեան հատու[ց]ման ընտանեալքն հանդերձ ի կիզմանէ հրոյն զերծեալ եղեւ: Եւ այլք ոմանք որպէս Գեղէովն եւ Մանովէ հրանիւթից հրեշտակաց եղեն հիւրընկալ: Եղբայրսիրութիւն հաստատեսցի ի ձեզ, զաւտարսիրութիւն մի՛ մոռանայք, զի այնու ոմանք յանգէտս ընկալան զհրեշտակս: Եւ դարծեալ ի պէտս սրբոց հաղորդեցարուք. զհիւրասիրութեան զհետ երթայք: Իսկ այլ ոմն՝ «Փախչել ի շնութենէ առաք հրաման եւ զհետ երթալ աւտարընկալութեան»*: Յովսէփ ցորենատու եղեւ Եգիպտոսի եւ իւրոյ տոհմին ի սովի կե[ն]ք/(40բ)րակրելով զնոսա խնամով սիրոյ, ըստ որում եւ Միածին Բանն Յաւր Տէր Յիսուս Քիստոս հացին երկնայնով զհաւատացեալս անուան իւրոյ, որ իջանէ յերկնից եւ կեան տայ աշխարհի: Չհանդէս աստուածապաշտութեան մեծ ճգնաւորին Յովբայ աստանաւր յիշատակել իրաւունս վարկաք: Մովսէս մարգարէն եղբայրասիրութեան աղագաւ ոչ ժուժկալեաց աւտարին, զի զհամազգին յաղթահարէր, եհար զնա եւ թաղեաց ընդ աւազովն: Երբեմն եւ առ ջրհորին առ աւտարազգիսն զնոյն ցուցեալ զթոյ կերպարան թափեաց զնոսա ի հովուաց անտի: Յետու կոյս սուրբ եւ արի պատկեր ճշմարտին Որդւոյն Աստուծոյ ընդ Մովսիսի յաջորդէ զաթոռ իշխանութեան նորա առաջնորդ ցեղիցն Իսրայէլի: Սողոմոն իմաստութեամբն ճոխացեալ ոչ եղեալ նման նմա յանցելոց եւ կամ ապաժամանակեայս, որում եւ Աստուած վկայեաց, քանզի եւ սա զաղքատասիրութեան պատիւն յարգոյ եւ պատուական ցուցանէ քան զայլ բարեպաշտութեան սահմանս: «Մի՛ յապաղեր բարի առնել կարաւտելոյն յորժամ ձեռնհաս իցես աւզնել նմա. մի՛ ասիցես երթ եւ եկեսջիր եւ վաղիւն ասաց, զի կարաւղ եւս իցես բարի առնել, քանզի ոչ գիտես՝ զինչ վաղիւն ծնանիցի քեզ» (Առակ. Գ 27) եւ թէ՛ «Անձին իւրում գործէ բարի այր ողորմած, կորուսան[է] զանձ[ն] իւր այր անողորմ» (Առակ. ԺԱ 17): Եսայիաս իմանալի մտաց աչացն տեսութեամբ, այսինքն՝ մարգարէական ակամբ քան զբազումս առաւելեալ եւ զաւրացեալ աստուածային զաւրութեամբն. «Ուսարուք, ասէ, զբարիս գործել, փրկէք զզրկեալն, դատ արարէք որբոյն եւ տուք իրաւունս այրւոյն» (Եսայի Ա 17): Չսոյն եւ սաղմոսն ասէ. «Դատ արարէք որբոյն եւ այրւոյն» (Սղմ. Թ 18), «Իրաւունս արարէք տնանկին], ապրեցուցաք զաղքատն» (Սղմ. ՉԱ 3-4): Իսկ զփոխարէն հատուցմանն առ նմին ուսուցանէ. «Եթէ իցեն մեղք ձեր իբրեւ զձանձախարիթ իբրեւ զծին սպիտակ արարից, եւ եթէ իցեն իբրեւ զորդան կարմիր իբրեւ զասր սուրբ արարի» (Եսայի Ա 18):

Եղիսէէ մարգարէ զմահապարտս ոմանս եւ զարժանիս սատակման մահու զզաւրս առաքեալ ի բռնաւորէն ասորւոց առ ի յըմբռնումն ինքեան, եհար զնոսա կուրութեամբ եւ էած ի Սամարիայ, ոչ ետ թոյլ թագաւորին Իսրայէլի հարկանել սրով, այլ հացիւ եւ ջրով կերակրել զնոսա եւ արծակել (տե՛ս Դ Թագ. 2), եւ զՆէեման ասորի յախտից բորոտութեան բուժելով բանիւ եւ հրամանաւ Տեառն (տե՛ս Դ Թագ. Ե):

Երեմիաս եւ Եզեկիէլ լցեալք ի Տեառնէ հոգւով մարգարէականաւ՝ զգուք սիրոյն յաւետ առ ժողովուրդն ունելով:

* **Եւագր.**, տե՛ս ՆՅԲ, Բ, էջ 1030 («օտարընկալութիւն»)

Դանհիլ էրջանիկ ի մարգարես յազգականութենէ տանն Յուդայ ի շառաւիղէ սերեալ, յորոյ մարդացաւ ստեղծաւորն բոլորից, յաղաթս եւ ի պաղատանս բաղձանաւք ոգւոյ նոյն ընծայեցուցանէր սիրոյ նուիրմամբ՝ զսխալանս եւ զյանցանս ժողովրդեանն ինքեան համարեալ:

Կարապետն մեծի ծագման արեգականն արդարութեան Յովհաննէս մեծ ի ծնունդս կանանց արէնս հասարակաց ամենեցուն աւանդէ եկելոցն առ նա մկրտիլ ի նմանէ ջուրքն Յորդանանու. «Արարէք, ասէ, այսուհետեւ պտուղս արժանի ապաշխարութեան» (Մտթ. Գ 8). զողորմութեան պտուղս ուսուցանէ այսու ընծայել եւ տալ աղքատաց եւ կարաւտելոց: Ուր եւ սպառնականն ի կիր արկանէ զաւրութիւն պակասեցեալսն ողորմութենէ ծառայութեան բարութեանց. «Աւասիկ տապար առ արմին ծառոց դնի» (Մտթ. Գ 10), «Ամենայն ծառ, որ ոչ առնէ զպտուղ բարի, հատանի եւ ի հուր արկանի» (անդ): Իսկ մաքսաւորաց. «Մի՛ ինչ աւելի քան զիրամայեցեալն ձեզ առնիցէք» (Ղուկ. Գ 13): Իսկ զինուորաց. «Մի՛ զոք խուհցէք եւ մի՛ զոք զրպարտիցէք» (Ղուկ. Գ 14): Եւ այս սիրոյ եւ գթոյ է նմանութիւն, զոր պարտիմք միշտ յանձինս ունել:

Իսկ Տէրն մեր Քրիստոս սկիզբն առնելով վարդապետութեան ազդ առնելով ի լսելիս ազանց բոլորեցունց. որ բաւական էր եւ զոգիս կացուցանել: Նախ զլոյս ողորմութեան իւրոյ ծագելով հեթանոսաց խաւարելոց ոգւոց: «Ժողովուրդ, ասէ, որ նստէր ի խաւարի, ետես զլոյս մեծ» (Եսայի ԽԲ 7), եւ «Որոց նստէին յաշխարհի եւ ի ստուերս մահու, լոյս ծագեաց նոցա» (Սղմ. ԶԷ 7, Եսայի Թ 2): Շրջէր ընդ քաղաքս եւ ընդ գիւղս եւ բժշկէր զամենայն ախտս եւ զցաւս ի ժողովրդեանն՝ ոչ էթէ զմարմինս աշխատացելոցն միայն բուժել ի ցաւոց անտես զհոգիս նոցա արարեալ: Երանէ նախ զաղքատս ի մարմնաւոր գոյից, «որ է պարառութիւն ամենայն բարեաց»*. եւ զսգաւորս, եւ զքաղցեալս փոխանակ մարմնականաց գոյից զերկնային խոստանայ եւ զմշտնջենաւորն: Կամ ըստ հոգեկանին բժշկելով զոգիս մեր, այլ ոչ բնութեամբ ստեղծման մերում, եւ կամ ըստ մարմնական ցաւոց, յորոց սրբեաց զմեզ ամենագաւր հրամանաւ իւրով, ըստ որում եւ զբորոտն յախտէ ցաւոց եւ ի տգեղ տեսակէն, եւ զմանուկ հարիւրապ[ե]տին ի Կափառնայում ի մահաբեր կրիցն խոստանալով զնա իշխանութիւն ունել կենաց եւ մահու, որով եւ գովեցաւ ի Տեառնէ մեծագոյն ի հաւատս քան զբազումս եղեալ յԻսրայէլի (տե՛ս Ղուկ. Է 9): Բժշկելով զգոքանչ Սիմոնի ի տենտէ ջերմութեան, //(41բ) որոյ իսկոյն զաւրացեալ պաշտէր զպատճառ առողջութեան եղելոց (տե՛ս Մրկ. Ա 30): Այլ եւ ի նմին աւուր ընդ երեկոյս եղեալ զդեւս ի մարդկանէ բանիւ եհան եւ զամենայն հիւանդսն բժշկեաց ողորմութեամբ եւ գթութեամբ մարդասիրեալ, ըստ Եսայայ ձայնին: Ի նաւ մտեալ սաստեաց եւ ալեացն կոհակաց որպէս Տէր՝ ծովու եւ ցամաքի եւ որ ի նմա են եղելութիւնք: Եւ զերկուս այսահարսն, որ ի գերեզմանսն չարգարեալք զդեւսն, որ ի նոսա ի խոզսն առաքեալ եւ զնոսա նոքաւք ստորասուզեալ ի խորս ծովուն: Ըստ որում եւ միւս անդամալուծին երեսուն եւ Ը (38) ամաւք ախտացելոյ լուծմամբ անդամոցն, որ ի Բէթեզդայ սրահին, զոր զաւրացեալ բանիւ հրամանի իւրոյ մինչ բառնալ մահճաց մարմնոյն եւ ընթանալ ի տուն հայրենի: Կոչէ

* Տե՛ս «Մեկնութիւն սուրբ Աւետարանին որ ըստ Մատթէոսի, արարեալ ի սրբոյն Ներսիսէ Շնորհալոյ...», Կ.Պոլիս, 1825, էջ 87:

եւ զՄատթէոս մաքսաւոր աշակերտել բանին ճշմարտութեան եւ մեղաւորաց յոյս ապաշխարութեան: Խաւսի եւ զուրախականն բան վասն նոցա. «Ոչ են բժիշկք կարաւոց, այլ՝ հիւանդաց» (Մտթ. Թ 12), եւ թէ՛ «Չողորմութիւն կամիմ եւ ոչ պատարագ» (Ովսէ Զ 6), զբան մարգարէին Յովսիեայ հաւատարիմ արար իբրեւ Տէր եւ Իշխան գրելոց մարգարէից: Լուաւ եւ իշխանին վասն հիւանդութեան դստերն՝ իւրոյ եւ չոգաւ զհետ նորա, եւ ի գնալն բժշկէ, եւ զկինն տեռատես քղանցիւ հանդեր[ձ]ի իւրոյ ի չարաչար ախտիցն դիպելոյ (տես Մտթ. Թ 20, Ելք Ի 13, Մտթ. ԺԹ 18): Յարուցանէ ի մահուանէ եւ զդուստր իշխանին՝ իբր ունելոյ իշխանութիւն մահու եւ կենաց: Կուրաց երկուց շնորհէ զտեսանելն. նախ հարուցանէ վասն հաւատոց նոցին եւ ապա նոյն ժամայն զլոյս աչացն պարգեւէ: Բժշկէ եւ զայսահարն խուլ եւ համր: Եւ ի զարմանս եղեալ ժողովրդոցն փառաւոր առնէին զգործ այնպիսի հրաշից: Շրջի ընդ քաղաքս եւ ընդ գեաւոս ուսուցանել զբան կենաց վարդապետութեան իւրոյ ի լսելիս բազմաց, բժշկէ եւ զամենայն ցաւս, որոց պէտս ունէին առողջութեան հոգւոց եւ մարմնոյ առ ի նմանէ լինելոյ: Տեսեալ զժողովրդեան ցրուեալ առանց պահապանաց իբրեւ զոչխարս, որոց ոչ իցէ հովի ողորմած բնութեամբ իւրով գթացեալ ի նոսա, եւ փութայ յընտրութիւն աշակերտաց իւրոց սրբոց՝ տալով նոցա [ի]շխանութիւն բուժել զցաւ ի մարդկանէ, ըստ նմանութեան յինքեան: Կենդանացուցանէ զորդի այրւոյն ի Նային քաղաքի: Բազմի ի տան փարիսեցւոյն, եւ զկինն բազմահոջակ երջանիկ կարգէ: Ընդունի եւ զաղերս աղաչանաց նորա զծածուկս սրտին խորհրդոց: // (42 ա) Խաւսի ընդ կնոջն սամարուհոյ եւ ուսուցանէ նմայ զհաւատոյն արդարութիւն, շնորհէ եւ նմա ջուր կենդանի՝ զքարոզութիւն բանին կենաց, յորմէ ըմպել նորա ոչ եւս գոյր ծարաւել: Չդիւահարն կոյր եւ համր մատուցեալ առ ինքն բժշկեաց ընդ խաւսել համերն եւ տեսանել կուրին զարմացնել ժողովրդոցն. «Քրիստոս Որդի Դաւթի» զնա վերածայնէին: Գնաց եւ նաւու յանապատ տեղի առանձին եւ հետեւելոցն զկնի նորա բազում ժողովրդոց, յորս գթացեալ բժշկեաց զցաւս հիւանդութեան նոցա: Ձգալի եւ թանձրացեալ մարմնով ընթանայ ի վերայ լոյծ բնութեան կոհակացն ծովուն, հրաման տալ եւ հաւատոյ աներկիւղ գալ առ ինքն ի վերայ ջուրցն մկանանց: Եւ կինն քանանացի զաղերս աղաչանաց իւրոց երկրպագութեամբ տարածանէին առաջի նորա: Իջանէ ի լեռնէ անտի, եւ զմանուկ առն անհաւատի, որոյ ըմբռնեալ ի լուսնականն դիւէ սաստեալ հրամանաւ բժշկեաց զնա: Եթէ մեղիցէ քեզ եղբայր քո յանդիմանեայ զնա խրատական բանիւք մի անգամ եւ երկիցս եւ երկիցս առանձինն, եւ ընդ երկուս ոմանս եւ ի մէջ ժողովրդոց, քանիցս անգամ պարտ է թողնել եղբաւրն յանցաւորի զպարտս յանցանաց, ըստ տկար բնութեան մարդկան եաւթիցն միայն իրաւուն համարեցաւ թողուլ զսակաւն, որոց առ մեզ յանցանեն, զի թողցէ մեզ զբազումն, զոր առ նա միշտ մեղանչեմք: Իսկ եթէ ոչ թողումք զպարտս եղբաւրն յանցաւորի յայժմու ժամանակս՝ ոչ թողցի մեզ ի հանդերձեալ յաւիտենին: Նախ ասէ. «Մի՛ շնանար, մի՛ գողանար, մի՛ սպանանէր» (Ելք Ի 13, Մտթ. ԺԹ 18), եւ զոր ի կարգի: Իսկ որովհետեւ լուաւ յառնէն, թե՛ «Ձայդ ամենայն պահեցի ի մանկութենէ իմմէ » (Մտթ. ԺԹ 20), ապա կատարումն ամենայն աւրինացն գրելոց զողորմութեան զսահմանս ասաց լինել. «Երթ, վաճառեալ զինչս քո եւ տուր աղքատաց եւ ունիցիս զանձս յերկինս եւ ել

զկնի իմ» (Մտթ. ԺԹ 21): Ընդ երկրաւորի զերկնաւորն, ընդ յանցաւորիս զյաւիտենականն եւ ընդ մահկանացուիս զանմահականն խոստացաւ հատուցումն փոխարէն առ ի յինքենէ տալ: Իսկ որ դժկամակն եղել կամակոր մտաւք գնաց տրտում եւ խոժոռեալ ընդ աստուածային բանիցն վարդապետութիւն, ապա սպառնականն յաղագս նորա ի կիր արկեալ զահագնութիւն բանիցն. դժուարաւ մտցէ մեծատունն յարքայութիւն երկնից: Եւ յարեաւ ոմն արիմական փորձէր զնա, հարցանէր. «Վարդապետ, զինչ գործեցից, զի զկեանսն յաւիտենականս ժառանգեցից» (Ղուկ. Ժ 25): Որո՞ւմ հարցանէր. Տէրն՝ զարիմացն գրելոց, զոր միշտ ընթեռնոյր, իսկ նա՝ սէրն, որ առ Աստուած, պատասխանէ նմա. «Սիրեսցես զՏէր Աստուած քոյ յամենայն սրտէ քումնէ եւ յամենայն անձնէ» (Ղուկ. Ժ 27) եւ այլն: //(42բ) Վասն որոյ եւ զառակաւոր բանին վարդապետութեան արկանէ ի լսելիս նորա. «Այր մի, ասէ, իջանէր յերուսաղէմէ յերիքով, եւ անկաւ ի ձեռս աւագակաց» (Ղուկ. Ժ 30): Եւ ապա յետ այնորիկ վասն ողորմութեանց ճառէ եւ ցուցանէ զնոյն եւ մնացական եւ ըստ կամայն Աստուծոյ Հաւր: «Սի՛ երկնչիր հաւտ փոքրիկ, զի յաճեցաւ» (Ղուկ. ԺԲ 32): Եւ զայս աշակերտաց իւրոց ասաց, զի թողին զամենայն ինչ եւ չոգան զհետ նորա վասն ոչխարին մոլորելոյ եւ վասն կորուսեալ դրամին եւ վասն հայրական սիրոյն ի դարձումն անառակի որդւոյն, քանզի յերիսս այսոսիկ* արիմակին կամք յանցաւորաց մարդկան կամ անբան եւ անկենդան իբր զդրամ կորուսեալ: Եւ ասէ առ աշակերտս. «Այր մի էր մեծատուն, որոյ էր տնտես, եւ եղել զմմանէ ամբաստանութիւն՝ որպէս թէ վատնեսցէ զինչս նորա» (Ղուկ. ԺԶ 1). քանզի որպէս յառաջնում առակին կամեցաք զսկիզբն եւ կատարումն նորին ճանաչել, նոյնպէս եւ այսմ առակաւոր վարդապետութեան, զոր ի Տեառնէ լուաք: Իսկ կատարումն այն որ վասն անողորմ մեծատանն, որում ասաց հայրն հաւատոց, թէ Մովսիսի եւ մարգարէից ոչ լսեն, եւ ոչ թե ի մեռելոց ոք յարիցէ, հաւանեսցին (տե՛ս Ղուկ. ԺԶ 29): Ղազարու փոխանակ աղքատութեան եւ պանդխտութեան լինելոյ անմահութիւն եւ անապական կենացն եւ ժառանգաւոր արքայութեան (տե՛ս Ղուկ. ԺԶ 22-25), ըստ որում ասէ. «Երանի աղքատաց հոգւով, զի նոցա է արքայութիւն» (Ղուկ. Զ 20): Իսկ առ մեծատունս ասէ. «Վայ՛ ձեզ, մեծատանց, զի ընկալայք զմխիթարութիւն ձեր» (Ղուկ. Զ 24): Իսկ զինչ յաղագս Ձակքեայ մաքսապետին, զի կարճ էր հասակաւն եւ պակաս էր յիմաստս գիտութեան, սակայն ի ծառ ժանդաթզենւոյն բարձրացաւ՝ յարիմակ հոգեւոր գիտութեան՝ բաղձանս ունելով տեսութեան Աստուծոյ ժամանել: Իսկ զոր վասն իմաստուն եւ հաւատարիմ ծառային իցեն բանք, զոր կացոյց Տէր իւր ի վերայ ծառայից իւրոյ տալ ի ժամու զկերակուրս, այսինքն՝ աղքատաց եւ կարաւտելոց՝ առատապէս բաշխմամբ: Գառնէ եւ վասն կուսանաց, զորոց զԵ (5) ի նոցանէ յիմարս եւ զԵ (5) իմաստունս ասէ գոլ յառակ արիմակի մարդկայնոց ազանց, արդարոց, սրբոց, զորս իմաստունս ասէ՝ զնոսա, կրանաւորութիւն սուրբ եւ անարատ առ ի յԱստուծոյ եւ ի Հաւրէ այցելու լինել որբոց եւ այրեաց ի նեղութեան իւրեանց, անարատ պահել զանձն յաշխարհէ (տե՛ս Մտթ. ԻԵ 1): Լուարուք ինձ, եղբարք իմ սիրելիք, ոչ ապաքէն Աստուած ընտրեաց զաղքատս աշխարհիս, որ են մեծատունք: //(43ա) Հանգոյն սմին վէմն հաւատոց, զլուխն առաքելական դասուց, երանութեան ե-

* Ձեռ. այսոսիկ:

ղեալ արժանի առ ի Տեառնէ, «որ է պարառութիւն ամենայն բարեաց», հիմն հաւատացելոց անձանց, անկամագիւտ (չիք՝ ՆՅԲ) եւ անսայթաք ի դրժողաց ոմանց, աւանդէ հաւատացելոց զեղբայրասիրութիւն եւ զաւտարասիրութիւն, յուսոյն պնդութեամբ յանձինս ցուցանել միշտ. «Եղբայրութեան, ասէ, առանց կեղծաւորութեան ի սուրբ սրտէ սիրել զմիմենաս սրտիւ իբր Աստուծոյ ծառայ զամենեսին պատուիցէք» (Ա Պետր. Ա 2): Իսկ ըստ Պաւլոսի՝ «Յայտնէ Աստուած զսէրն ի մեզ, զի մինչդեռ մեղաւորքն էաք՝ Քրիստոս վասն մեր մեռաւ» (Յռովմ. Ե 8): «Որդեակ մի՛ բանիւք եւ լեզուաւք սիրեսցուք, այլ՝ արդեամբ եւ ճշմարտութեամբ, եւ այսուիկ լիցուք ծանուցեալք, եթէ ի ճշմարտութենէ անտի իցենք» (Ա Յովհ. Գ 18): Ժամ է այսուհետեւ զաստուածայնույն Պաւլոսի առաքելոյ Յիսուսի Քրիստոսի զբան վարդապետութեան նորա, որ յաղագս սիրոյ եւ գթութեան, որ առ աղքատս եւ տնանկս, առ ընտանիս եւ աւտարս, առ հեռաւորս եւ մերձաւորս, առ հրէայս եւ հեթանոս, առ անժամաւթս եւ ծանուցեալս զայնոսիկ աստանաւր սակաւ ինչ յիշատակել առ ի յաւգուտ որոց ակն ունիցին Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի հաւատովք ի փրկութիւն: Ըստ որում եւ առ Հռոմայեցիսն գրէ. «Առատութեամբ եւ զուարթագին երեսաւք առ աղքատս եւ առ եղբարս զսիրոյ կերպարան ցուցանել, որ առատն է զուարթութեամբ, որ վերակացուն է փութով, որ ողորմին լրջմտութեամբ, սէր առանց կեղծաւորութեան, ասել զչար, զհետ երթալ բարեաց, յեղբայրասիրութեան առ միմենաս գթածք ի պատիւ, միմենամբք ելանել, եւ թէ որպէս պարտ է ի պէտս աղքատաց հաղորդել, ի պէտս սրբոց, ասէ, հաղորդեցարուք, զհիւրասիրութեան զհետ երթայք» (Յռովմ. ԺԲ 8-13): Այլ եւ թշնամեաց սիրով պարտ է կատարել, որպէս ուսեալ ի մեծէն Սողոմոնէ, այսպէս պատուիրէ. «Եթէ քաղցեալ է թշնամին քո՝ հաց տուր նմա, եւ եթէ ծարաւի՝ ջուր տուր նմա. զայս արարեալ կայծակունս հրոյ կուտեսցես ի գլուխ նորա» (Յռովմ. ԺԲ 20) եւ թէ՛ «Մի՛ յաղթիր ի չարէ, այլ յաղթեալ բարեաւն չարին» (Յռովմ. ԺԲ 21): Եւ թէ որպէս ինքն պաշտամենա էր աղքատաց եւ կարաւտելոց կերպիւ ծառայականի. «Երթամ, ասէ, յերուսաղէմ պաշտել զսուրբսն, քանզի հաճոյ թուեցաւ մակեդոնացւոյն եւ աքայեցւոյն հաղորդ/(43ք)ութիւն ինչ առնել ընդ աղքատս սրբոցն, որ են յերուսաղէմ հաճոյ թուեցաւ, քանզի եւ պարտապան իսկ են նոցայ, զի եթէ հոգեւորացն հաղորդ եղեն հեթանոսք՝ պարտին եւ մարմնաւորացն կցորդ լինել» (Յռովմ. ԺԵ 27): Իսկ առ Կորնթացիսն գրէ, թէ՛ «Ոչ պարտ է արհամարհել եւ ամաւթ առնել զքբաւորս» (Ա. Կորնթ. ԺԱ 22): Առ Գաղատացիսն գրէ, թէ պարտ է հոգալ եւ խնամ տանել աղքատաց, ըստ որում եւ ինքն[ն] արար ասելով. «Բայց միայն, զի զաղքատն յիշեսցուք, զոր եւ ես փութացայ ի զնոյն առնել, զի ամենայն արեւնք ի մի բան կատարին. [զ]ի սիրեսցես զ[ը]նկեր քո իբրեւ զանձն քո, ապա եթէ զմիմենաս խայծատիցէք եւ ուտիցէք՝ զգոյշ լերուք՝ զուցէ ի միմենաց սատակիցիք» (Գաղ. Բ 10, Ե 15): Եւ թէ՛ «Չբարիս զործել մի՛ ձանձրացուք, զի ի ժամանակի իւրում հնձեսցուք առանց լքանելոյ, այսուհետեւ մինչդեռ ժամանակս ի ձեռս է, զործեսցուք զբարիս առ ամենեսին մանաւանդ առ ընտանիսն հաւատոց: Զի ենք միմենաց անդամք. [մի՛] բարկանայք եւ մի՛ մեղանչէք. արեգակն ի վերայ բարկութեան ձերոյ մի՛ մտցէ» (Եփես. Դ 26) եւ «[մի՛] տայք տեղի սատանայի» (Եփես. Դ 27): Եւ թէ՛ «Լերուք ընդ միմենաս քաղցունք, գթածք՝ շնորհել

միմեանց, որպէս եւ Աստուած Քրիստոսիւ շնորհեաց մեզ» (Եփես. Դ 32): «Եղերուք նմանողք Աստուծոյ իբրեւ որդիք սիրելիք» (Եփես. Ե 1): Իսկ առ Թեսաղոնիկեցիսն գրէ. «Այլ վասն եղբայրսիրութեան չէ ինչ պիտոյ գրել առ ձեզ, զի դուք ինքնին աստուածուսոյցք էք առ միմեանս սիրելոյ» (Ա. Թեսաղ. Դ 9): Առ Եբրայեցիսն այսպէս ասելով, «զի պաշտէիք զսուրբսն եւ պաշտէք, եւ մենք ըղծանամք, զի զհրաքանչիւր ոք ի ձեռն զնոյն փոյթ ցուցանիցէ, զի մի՛ հիւանդամիտք լինիցիմք» (Եբր. Զ 12): Եւ թէ՛ «Ձձեռս կթոտս եւ զծունկս լքեալս հաստատեցէք, շաւիղս ուղիղս արարէք ոտից ձերոց, զի մի՛ որ կաղն իցէ զլորեցի, այլ մանաւանդ բժշկեցի» (Եբր. ԺԲ 12): Եւ թէ՛ «Եղբայրսիրութիւն հաստատեցի ի ձեզ, զաւտարսիրութիւն մի՛ մոռանայք, զի այնու ոմանք յանգէտս ընկալան զհրեշտակս» (Եբր. ԺԳ 2): Եւ այլ ոմն ասէ. «Յրաման առաք փախչել ի շնութենէ եւ զհետ երթալ աւտարընկալութեան»^{*}: Իսկ ի Գործս առաքելոցն այսպէս ուսուցանէ, թէ՛ «Ես եւ որոցն իսն էին, պաշտեցան ձեռքս այս, զի այսպէս պարտ է վաստակել եւ դարմանել զհիւանդս, եւ յիշել զբանն Տեառն Յիսուսի, զոր եւ ինքն իսկ ասաց. «Լաւ է մանաւանդ տալն քան զառնուլն» (Գործք Ի 35): «Տուք փոխս/(44ա) այնոցիկ, որոց ոչ ունին հատուցանել, եւ եղիցին վարձք ձեր բազում յերկինս» (Ղուկ. Զ 35):

АКОП КЁСЕЯН – *Новонайденные страницы рукописного наследия Мхитара Гоша.* – Мхитар Гош (†1213) известен многими своими произведениями, среди которых Книга канонов, притчи, наставления, послание к грузинам, агиографические и панегирические сочинения, молитвы, толкование пророчества Иеремии. Все они, кроме последнего, изданы. Новонайденные рукописи Гоша принадлежат гомилетическому жанру, что обусловлено пастырской деятельностью автора (гомилия представляет собой форму проповеди, содержащую толкование прочитанных мест Священного писания). В рукописи № 3276 (после 1640 г.), хранящейся в Матенадаране им. М. Маштоца, находится единственный экземпляр трёх гомилий Гоша. Их содержание различно: первая носит догматический характер ("Причина домостроительства Бога-Логоса, Господа нашего Иисуса Христа"), две другие – этический ("О покаянии в грехах", "О милосердии и любви к бедным").

НАКОБ KYOSEYAN – *Newly Found Pages from the Literary Heritage of Mkhitar Gosh.* – Mkhitar Gosh (†1213) is famous for his Book of Laws, Fables, Precepts, Epistle to Georgians, hagiographical and panegyric works, prayers and Commentary to the Prophecies of Jeremy. All these works, except the latter, are published. The newly found works of Gosh pertain to the genre of homilies and are related to the author's pastoral activities: three homilies are kept in a unique copy in the manuscript N 3276 (written after 1640) which is kept in the Matenadaran after M. Mashtots. The contents of these homilies show that they are of different character; the first one is dogmatic (*The Reason of House Building of Our Lord – Logos – Jesus – Christ*) and the other two are ethical (*About the Repentance of Sins and About Charity and Love to the Poor*).

^{*} Եւազր., տե՛ս ԵՅԲ, Բ, 1030 («օտարընկալութիւն»):